

УДК 81'233:821.111.09(092)
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/41>

Сеньків О. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Петриця Л. І.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

МОВЛЕННЄВИЙ ПОРТРЕТ ГЕРОЯ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ ДЕНІЕЛА КІЗА «КВІТИ ДЛЯ ЕЛДЖЕРНОНА» ТА ВІНСТОНА ГРУМА «ФОРЕСТ ГАМП»)

У статті проаналізовано мовленнєві портрети героїв з особливими потребами у творах «Квіти для Елджернона» Деніела Кіза та «Форест Гамп» Вінстона Грума. Інклюзія активно вивчається протягом останніх двох десятиліть. Сьогодні ця проблема – в центрі уваги таких наук, як психологія, соціальна та інклюзивна педагогіка. Однак в останні роки її вивчають у лінгвістиці з погляду мовної різноманітності.

Вибір романів для аналізу не є випадковим. Головними героями обох книг є чоловіки (майже одного віку) з особливими потребами та низьким IQ. Метою статті є аналіз мовленнєвих портретів героїв з особливими потребами у творах Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» та Вінстона Грума «Форест Гамп». Окрім загальнонаукових методів дослідження – аналізу й синтезу – використано власне лінгвістичні. Дослідження здійснено за допомогою структурно-фрагментарного опису та методу лінгвістичного аналізу за мовними рівнями мовлення головних героїв, зокрема на лексичному та синтаксичному рівнях. Застосовано також семантико-стилістичний метод для виявлення стилістичної належності слів і словосполучень у досліджуваних дискурсах.

У процесі дослідження було виявлено, що для мовлення головних героїв з особливими потребами проаналізованих творів характерні спільні риси. Насамперед це наявність графонів. На синтаксичному рівні – це повтори та риторичні запитання. Використання однакових лексико-синтаксичних засобів спричинено прагненням авторів зобразити низькі інтелектуальні можливості героїв. Мовлення Ч. Гордона у творі представлено у двох ракурсах: протягом інтелектуального росту та регресу. Мовлення Ф. Гампа є однорідним, тобто на одному інтелектуальному рівні. Більша кількість риторичних запитань у мовленні Чарлі Гордона порівняно з Форрестом Гампом зумовлена формою викладу писемного мовлення, а саме – щоденника-звіту. Більша кількість повторів у його ж мовленні зумовлена емоційним станом та душевними переживаннями щодо власних розумових здібностей. Уважаємо, що використання героями обох творів ненормативної лексики є не показником їх низького інтелекту, а вираженням експресивності їхнього мовлення.

Отже, відмінність у представленні мовленнєвих портретів героїв з особливими потребами можна пояснити жанровою специфікою проаналізованих творів («Квіти для Елджернона» – науково-фантастичний роман, а «Форрест Гамп» – роман виховання). Власне, лише у фантастичному творі герой з особливими потребами може використовувати складні лексичні (стилістичні) та синтаксичні засоби.

Ключові слова: мовлення, протагоніст, інтелект, Чарлі Гордон, стилістичні засоби.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві є тенденція до залучення людей з особливими потребами до громадської діяльності, а не до їх ізоляції. Відповідно, проблема інклюзії набирає все більшої актуальності. Варто зазначити, що сьогодні в науковій літературі здебільшого використовується поняття «людина з особливими потребами», а не «інвалід» чи «людина з вадами». Тому в поданій розвідці дотримуватимемось саме цього терміну.

Наявність людей з особливими потребами зумовлює появу художньої літератури для них і, відповідно, про них. До середини ХХ століття персонажі з особливими потребами здебільшого були другорядними дійовими особами, а не головними. У своєму творі «Квіти для Елджернона» американський письменник Деніел Кіз одним із перших зробив 32-річного прибиральника з особливими потребами головним персонажем роману.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання літератури для людей з особливими потребами та літературних героїв з особливими потребами є порівняно малодослідженими в українському мовознавстві. У зарубіжній лінгвістиці ця проблема почала вивчатись протягом останніх двадцяти років [12, с. 23]. “The Journal of Literary & Cultural Disability Studies” – британський науковий журнал, який висвітлює культурні та літературні уявлення про інклюзію, заснований лише у 2006. Р. Чейн досліджує цю тему в текстах різних жанрів [13]. Майлз Бошамп, Венді Чанг та Александра Могільнер повідомляють про значну кількість героїв з особливими потребами в дитячій літературі [12, с.133]. Твори Д. Кіза та В. Грума вивчали в перекладацькому аспекті, зокрема І. Анурина [1] та Н. Грінченко [3]. Питанням мовленнєвого та мовного портрету займалися такі дослідники, як Н. Деренчук [4], О. Пожарицька [6]. Не зайвим буде згадати дослідження з лінгвоперсоналогії, оскільки мовний і мовленнєвий портрети є складниками мовної особистості. Серед них – праці українських учених: І. Морякіної [5], О. Семеног [8], О. Семенюк [9], І. Синиці [10] та інших. А серед зарубіжних варто відмітити дослідження Т. Полжеля [18].

Постановка завдання. Метою статті є схарактеризувати мовленнєві портрети героїв з особливими потребами у зазначених творах.

Виклад основного матеріалу. Вибір матеріалу дослідження не є випадковим. По-перше, Деніел Кіз та Вінстон Грум – американські письменники одного історичного періоду. По-друге, головні герої їхніх творів – чоловіки з особливими потребами. У Д. Кіза це – 32-х річний прибиральник Чарлі Гордон, а у В. Грума – Форест Гамп – 38-и річний чоловік із різноманітною діяльністю.

Варто уточнити дефініцію поняття «мовленнєвий портрет». У поданій розвідці ми дотримуємось визначень О. Горошкіної та І. Савельєвої, мовленнєвий портрет – «зображення людини крізь призму її мовленнєвих здібностей, знання мовних норм і вміння застосовувати ці норми у власному мовленні» [2, с. 205]. Мовленнєвий портрет – «це сукупність ознак мовної особистості, які вербалізуються мовними засобами й характеризуються соціальними, віковими, етнокультурними ознаками та проявляються безпосередньо в мовленнєвій ситуації, котру створюють учасники комунікації» [7, с. 121].

Мовленнєвий портрет головного героя є відображенням «авторського начала у творі» [6]. Адже саме мовлення героя розкриває характер пер-

сонажа та ставлення до нього автора твору [там само]. Стилістичні засоби, які використовує Деніел Кіз для розкриття образу головного героя, є свідченням інтелектуального розвитку Чарлі, а потім і його регресу. На початку твору Деніел Кіз навмисне використовує графони («фігури мовлення, які являють собою стилістично значимі відхилення від графічного стандарту та/або від орфографічної норми») [11, с. 106], щоб зобразити розумові вади головного героя Чарлі Гордона. Наприклад, “I think and **remembir** and **evreying** that **happins** to me from now on” [17, с. 1]. “He kept **terning** all the cards and I **told** him somebody **spilled** ink on all of them red and black. I **thot** that was a easy test but when I got up to go Burt **stoppd** me and said now sit down Charlie we are not **thru** yet” [там само, с. 2]. У доопераційний період він удається до фонетичного правопису: “he says I **shud rite** just like I talk and like I **rite** compushishens in Miss Kinnians class at the beekmin collidge center for retarded adults where I go to lern 3 times a week on my time off” [там само, с. 1]. Коли інтелект Чарлі підвищується, вибір слів також змінюється і він уживає складніші та граматично правильні структури: *порівняння* “I’m like a man born blind who has been given a chance to see light” [там само, с. 107], “Like a dry-mouthed lamb at the udder” [там само, с. 261], “The nausea swept over me, the choking tension, the buzzing in my ears, my stomach knotting and stretching as if it wanted to tear itself out of my body” [там само, с. 275], “His bowels feel as if they will burst and he knows he should go to the bathroom as” (порівняння на основі гіперболи) [там само, с. 74]; *метафору*: “Shadows out of the past clutch at my legs and drag me down” [там само, с. 132], “Each time, sitting through the picture, I would **find myself whipped with guilt**” [там само, с. 196], “I want to stop time, **freeze** myself **at this level** and never let go of her” [там само, с. 295], “He reminds me that **language** is sometimes a **barrier** instead of a pathway” [там само, с. 114], “I am an expanding **universe swimming** upward in a silent sea” [там само, с. 282]; *уособлення*: “The **warm sweet smell**, the white walls, the **roar of the oven** when Frank opens the door to shift the loaves” [там само, с. 59]; *вульгаризми*: “You’re **damned** right, something is happening!” [там само, с. 91], “What I mean is ... oh **hell!**” [там само, с. 80]. Головною особливістю мовлення Чарлі є неоднорідність, яка свідчить про нестабільність персонажа.

На синтаксичному рівні у своєму мовленні Чарлі Гордон використовує антитезу, зокрема у протиставленні його інтелектуальних можли-

востей. Напр., "... I wantid to be **smart** and not **dumb** and my mom always tolld me to try and lern" [там само, с. 4], "Charlie Gordon, whether he's a **moron** or a **genius**" [там само, с. 247]. Також часто наявні *повтори*: "hope they use me becaus Miss Kinnian says mabye they can make me **smart**. I want to be **smart** (епіфора)" [там само]. "I **think** I faled it and I **think** mabye now they wont use me" (анафора) [там само]. Ч. Гордон у своїх роздумах удається до *риторичних запитань*: "How could they know I wasn't making fools of them by saying things I didn't really imagine?" [там само, с. 59], "Why haven't I ever noticed how beautiful Alice Kinnian is?" [там само, с. 76].

До операції Чарлі не використовує пунктуацію, окрім крапки, а опісля він починає вживати інші розділові знаки у своїх звітах. Також у період покращення розумових здатностей він уживає складні речення, а не прості, як раніше.

Так само, як і Чарлі Гордон, Форрест Гамп має низький рівень IQ. Ось чому в його мовленні також наявні графони, зокрема пропуски останніх літер у словах. Наприклад: "cause I reckon I done live a pretty **interestin** life, so to speak" [15, с. 3]. "**Proibly, tho**, I'm closer to **bein** a imbecile or maybe even a moron, but personally, I'd rather think of **myself** as like a halfwit" [там само]. Ідентично в мовленні головного героя наявні порівняння. Наприклад: "I feel **like** I'm jus spinnin in place" [там само, с. 247]. "... runnin all over us as if we was made of cardboard or somethin" [там само, с. 42]. "Snake's eyes are wild as a tiger's" [там само, с. 43]. Для його мовлення також властиві вульгаризми: *damned*, *hell*, *idiot*, *moron*, *shit* та інші. На початку твору він застосовує прийоми гри слів (на основі метафоричного перечення) "Let me say this: **bein** a idiot is *no box of chocolates*" [там само, с. 3] і обіграє відоме англійське прислів'я "Life is not a bed of roses". На відміну від Ч. Гордона, Ф. Гамп правильно вживає пунктуацію.

У мовленні Форреста Гампа домінують складнопідрядні і складносурядні речення. Рідко використовуються риторичні запитання. Наприклад: "You see what I mean?" [там само, с. 4], "What idiot wouldn't?" [там само, с. 13]. Менша й кількість повторів, хоча поодинокі трапляються. Напри-

клад: "One time I heard some men talkin bout the accident – say it was a helluva mess, half ton of all them **bananas** an my daddy squished underneath. I don't care for **bananas** much myself, cept for banana puddin. I like that all right" (смплока)" [там само, с. 5], "I do remember that it **blowed** the roof off the mess hall an **blowed** all the winders out an the doors too" (смплока [там само], "**They was** bout a billion Chinamen along the streets, an **they was** wavin an bowin an all when I went by" [там само, с. 96]. Властиво неправильно узгоджувати підмет і присудок. Наприклад, "**We is** about thru with the ping-pong games..." [там само], "by that time **we has** got four ponds operatin an everthin is lookin rosy" [там само, с. 234].

Висновки і пропозиції. Отже, для мовлення головних героїв з особливими потребами проаналізованих творів характерні певні спільні риси. Насамперед, це наявність графонів. Мовлення Чарлі Гордона подається у творі у двох ракурсах: протягом інтелектуального росту та регресу. Під час росту розумових здатностей він уживає складніші стилістичні фігури та пунктуацію. Мовлення Форреста Гампа є однорідним, тобто – на одному інтелектуальному рівні. Це можна пояснити жанровою специфікою проаналізованих творів («Квіти для Ельджерона» – науково-фантастичний роман, а «Форрест Гамп» – психологічний роман). Необхідно зауважити, що за практично однакового IQ, мовлення Ф. Гампа є граматично правильним порівняно з Ч. Гордоном у його регресивній фазі. Більша кількість риторичних запитань у мовленні Чарлі Гордона порівняно з Форрестом Гампом зумовлена формою викладу писемного мовлення, а саме – щоденника-звіту. Більшість повторів зумовлена емоційним станом та душевними переживаннями щодо власних розумових здібностей. Уважаємо, що використання героями обох творів ненормативної лексики не є показником їх низького інтелекту, – це вираження експресивності мовлення.

Проведене дослідження не вичерпує всіх завдань щодо висвітлення проблеми дослідження. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у вивченні героїв з особливими потребами певного жанру та їх мовними особистостями.

Список літератури:

1. Анурина І. Прийом компенсації як основний засіб відтворення порушеної мовної норми в художніх творах (на матеріалі перекладів роману Д. Кіза «Квіти для Елджерона» українською та російською мовами). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2016_20%282%29__3 (дата звернення: 24.03.2020).
2. Горошкіна О. Мовленнєвий портрет сучасного старшокласника. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_filol_2012_16_48 (дата звернення: 24.03.2020).

3. Грінченко Н. Проблеми перекладу вербальних репрезентацій фонових знань у назвах англомовних кінофільмів. *Науковий Вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2016. № 5(1). С. 93–95.
4. Деренчук Н. Мовний портрет сучасного українського політика : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.01. Луцьк, 2018. 228 с.
5. Морякіна І. Мовна особистість у художній прозі Дж. Голсуорсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти (на матеріалі романів форсайтівського циклу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2005. 20 с.
6. Пожарицька О. Мовленнєвий портрет головного героя як вираження авторського начала у творі. URL: <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/114.pdf>. (дата звернення: 24.03.2020).
7. Савельєва І. Порівняльний аналіз криміналістичних понять «мовленнєвий портрет» і «словесний портрет». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 50. С. 119–122.
8. Семенов О. Мовна особистість учителя в художній літературі. Навчальний посібник. Київ : Фенікс, 2008. 224 с.
9. Семенюк О. Мова епохи та мовна особистість у сатирико-гумористичному тексті : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01 ; 10.02.02. Київ, 2002. 33 с.
10. Синиця І. Мовна особистість автора у науково-гуманітарному тексті XIX ст. (комунікативний, культурологічний, образно-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02. Київ, 2007. 36 с.
11. Сковородников А. Графон. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты : энцикл. словарь-справочник. Москва : Наука, 2005. С. 106–109.
12. Beauchamp M. Disabled Literature: A Critical Examination of the Portrayal of Individuals with Disabilities in Selected Works of Modern and Contemporary American Literature. Universal-Publishers, 2015. 272 p.
13. Cheyne R. Disability, Literature, Genre: Representation and Affect in Contemporary Fiction. URL : <https://www.jstor.org/stable/j.ctvsn3pp7> (access 20.03.2020).
14. Flowers for Algernon. Analysis. URL: <https://www.studienet.dk/engelsk/analyse/flowers-for-algernon/language> (access 20.03.2020).
15. Groom W. Forrest Gump. Pocket Books. 1994. 248 p.
16. Hobgood Allison P. Early Modern Literature and Disability Studies *The Cambridge Companion to Literature and Disability*. 2018. pp. 32–46.
17. Keyes D. Flowers for Algernon. Houghton Mifflin Harcourt, 2007. 304 p.
18. Polzehl T. Personality in Speech: Assessment and Automatic Classification. Springer, 2014. 176 p.

Sen'kiv O. M., Petrytsia L. I. SPEECH PORTRAIT OF A CHARACTER WITH SPECIAL NEEDS (IN 'FLOWERS FOR ALGERNON' BY DANIEL KEYES AND 'FORREST GUMP' BY WINSTON GROOM)

Inclusion has received much attention over the last two decades. The problem is of considerable interest to social sciences like psychology, social and inclusive pedagogy. In recent years it has been studied in linguistics in terms of linguistic diversity.

The choice of the novels for analysis is not random. Protagonists of both books are men (nearly of the same age) with special needs and low IQ. The objective of the article is to analyze speech portraits of characters with special needs in Daniel Keyes' 'Flowers for Algernon' and Winston Groom's 'Forrest Gump' novels. Besides general scientific methods of research: analysis and synthesis, linguistic methods are used. The research was carried out using a structural description of language data and a method of linguistic analysis of the language levels, especially at the lexical and syntactic levels. The stylistic analysis is also applied to identify the stylistic colouring of words and phrases and stylistic devices taken from the novels.

The findings of this study suggest that protagonists' speech in the works under analysis is characterized by some common features. First of all, it is the use of graphons. At syntactic level repetitions and rhetorical questions are used. The use of identical lexical and syntactic means is caused by the authors' desire to show characters' low intelligence. Ch. Gordon's speech is presented in two ways: during intellectual growth and regression. F. Gump's speech is homogeneous – at the same intellectual level. The greater number of rhetorical questions in Charlie Gordon's speech than in Forrest Gump's speech is caused by another form of presenting writing, namely, diary reports. There are more repetitions in his speech because of his emotional state and worries about his mental abilities. We believe that the use of nonstandard language and swear words in the characters' speech does not show their low intelligence, but are used as expressive language means.

Therefore, the difference in the representation of speech portraits of protagonists with special needs can be explained by the genre specificity of the novels under analysis ('Flowers for Algernon' is a science fiction novel, and 'Forrest Gump' is a bildungsroman). In fact, only in fantasy a character with special needs can use complex lexical (stylistic devices) and syntactic units.

Key words: *speech, protagonist, intelligence, Charlie Gordon, stylistic devices.*